

Jordi Pigem

Àngels i robots

La interioritat humana
en la societat hipertecnològica

Epíleg de David Jou

XXV Premi Joan Maragall

V I E N A
E D I C I O N S

fjm

FUNDACIÓ JOAN MARAGALL
CRISTIANISME I CULTURA

Primera edició: febrer del 2017
Edició: Isidre Ferré
Projecte gràfic: Josep Rom
© del text: 2017, Jordi Pigem
© de l'epíleg: 2017, David Jou i Mirabent

© de les característiques d'aquesta edició:
Viena Edicions
Tuset, 13 – 08006 Barcelona
Tel. 93 453 55 00 – viena@vienaeditorial.com
www.vienaeditorial.com

ISBN: 978-84-8330-931-5
DL: B-1184-2017
Fotocomposició: Alfa
Impressió i enquadernació: Romanyà Valls

Qualsevol forma de reproducció, distribució,
comunicació pública o transformació d'aquesta obra
només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars,
tret de les excepcions previstes per la llei.

Dirigiu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets
Reprogràfics, www.conlicencia.com) si necessiteu
fotocopiar o escanejar cap fragment d'aquesta obra.

Capítol 2

Tecnoutopies, miratges i autoengany

1. AUTOENGANY I NEGACIÓ DE L'EVIDÈNCIA

No estem a l'altura dels reptes contemporanis. *Laudato si'* constata una actitud evasiva, «que consolida un cert adormiment i una alegre irresponsabilitat» (§59), fonamentada en el fet que els més poderosos «semblen concentrar-se sobretot a emmascarar els problemes i a amagar els símptomes» (§26). Actuem com si no passés res:

Com sol passar en èpoques de profundes crisis, que requereixen decisions valentes, tenim la temptació de pensar que el que s'està esdevenint no és veritat. Si mirem la superfície, més enllà d'alguns signes visibles de contaminació i de degradació, sembla que les coses no siguin tan greus i que el planeta podria persistir per molt temps en les actuals condicions. Aquest comportament evasiu ens serveix per a continuar amb els nostres estils de vida, de producció i de consum (§59).

Una de les raons per les quals no escoltem —o de vegades ni tan sols sentim— «el clamor de la terra» i «el clamor dels pobres» (§49)²⁷ és el fet que «molts professionals, formadors d'opinió, mitjans de comunicació i centres de poder» viuen molt lluny (geogràficament i figurativament) de les persones i comunitats que més pateixen:

Viuen i reflexionen des de la comoditat d'un desenvolupament i d'una qualitat de vida que no estan a l'abast de la majoria de la població mundial. Aquesta falta de contacte físic i de trobament, a vegades afavorida per la desintegració de les nostres ciutats, ajuda a cauteritzar la consciència i a ignorar part de la realitat [...] (§49).

27. Aquesta expressió, «clamor de la terra, clamor dels pobres», va ser popularitzada per Leonardo Boff i dona títol a un dels seus llibres.

[...] els poders econòmics [...] tendeixen a ignorar tot context i els efectes sobre la dignitat humana i el medi ambient. [...] Molts diran que no tenen consciència de realitzar accions immorals [...] (§56).

La falta de preocupació per mesurar el dany a la natura i l'impacte ambiental de les decisions, és sols un reflex molt visible d'un desinterès [...] (§117).

Mai la humanitat no havia disposat de tanta informació com avui. Però el que preval és una «distracció constant» (§56), un «comportament evasiu» (§59) i unes «anàlisis esbiaixades» (§49). «És la manera com l'ésser humà s'espavila per alimentar tots els vicis autodestructius: intentant no veure'ls, lluitant per no reconèixer-los, postergant les decisions importants, actuant com si no passés res» (§59). Això ho podem perfectament descriure com autoengany, un terme que, com veurem més endavant, ja utilitza Guardini (*Selbsttäuschung*, ENM 146). Guardini també lamentava que estem «davant del caos» i que «això és molt més espantós pel fet que la majoria no ho veuen gens», perquè aparentment tot «funciona» (ENM 77).

Laudato si' no parla explícitament d'autoengany, però sí de «negació», d'«ignorar o oblidar la realitat» i fins i tot de «mentida»:

Les actituds que obstrueixen els camins de solució, fins i tot entre els creients, van de la negació del problema a [...] la confiança cega en les solucions tècniques (§14).

[...] ara el que interessa és extreure tot el que sigui possible de les coses per la imposició de la mà humana, que tendeix a ignorar o oblidar la realitat mateixa del que té al davant. [...] D'aquí es passa fàcilment a la idea d'un creixement infinit o il·limitat, que ha entusiasmat tant economistes, financers i tecnòlegs. Suposa la mentida de la disponibilitat infinita dels béns del planeta [...] (§106).

La idea d'autoengany està implícita en la crítica a la nostra seducció pel consumisme:

[...] els hàbits danyosos de consum [...] no semblen cedir sinó que s'amplien i despleguen. [...] Si algú observés des de fora la societat planetària, s'estranyaria davant semblant comportament que a vegades sembla suïcida (§55).

El filòsof i teòleg Philip Sherrard ja afirmava fa un quart de segle que el nostre comportament té quelcom de suïcida:

[...] tota la nostra forma de vida és humanament i ambientalment suïcida, i si no la canviem radicalment no hi ha manera que puguem evitar una catàstrofe còsmica. [...] És com si haguéssim caigut a les mans d'una mena de monstruosa psicosi col·lectiva.²⁸

Per Sherrard, això es deriva de l'oblit de la nostra pròpia dignitat i de la dignitat del món, és a dir, de «la nostra caiguda en una ignorància cada vegada més gran de la nostra pròpia naturalesa, i per tant també en una ignorància cada vegada més gran de la naturalesa de tot el que ens envolta».²⁹ Això implica autoengany, ceguesa i alienació:

Gairebé no cal dir que aquest estat d'autoceguesa i d'autoalienació caracteritza les col·lectivitats socials predominants en el món d'avui.³⁰

Més recentment, el sociòleg Zygmunt Bauman ha denunciat un tipus de fonamentalisme que causa víctimes arreu i tanmateix no veiem com a tal a les portades dels diaris: avui vivim, escriu Bauman, «en un planeta sumit en el fonamentalisme del creixement econòmic» (*economic growth fundamentalism*).³¹ Si actuem així, continua Bauman, és perquè ens guien «presumpcions tàcites comunament

28. Philip SHERRARD, *Human Image, World Image*, Ipswich, Golgo-nooza, 1992, p. 1.

29. *Ibidem*, p. 3.

30. *Ibidem*, p. 172.

31. Zygmunt BAUMAN, *Does the Richness of the Few Benefit Us All?*, Cambridge, Polity Press, 2013, p. 2; i *La riquesa d'uns quants beneficia a tothom?*, op. cit., p. 10.

acceptades com a “òbvies”», malgrat que en el fons sabem que són creences falses i contraproductes. Dues d’aquestes falses creences són, segons Bauman, que «el creixement econòmic és l’única via per afrontar els reptes» i que «un consum que creixi constantment o, més concretament, una rotació cada vegada més accelerada de nous objectes de consum és, potser, l’única manera, o almenys la principal i la més efectiva, de satisfer el desig de felicitat dels humans». ³² Bauman conclou que ens cal «salvar la lògica del món de la ceguesa en què cau» i de les seves «conseqüències homicides i suïcides». ³³

El coneixement dels efectes contraproductes del consumisme (per a nosaltres, per als altres i per al món) ens arriba de tant en tant, però l’entorn psicològic i social fa que aquest coneixement acabi ignorat, sepultat sota diverses capes d’ocultació. En podem distingir tres:

1. *Distracció*. A través de la publicitat, de les seduccions del consum i de l’acceleració de les comunicacions i els ritmes de vida, sovint es fa difícil parar atenció al que és realment important: «la distracció constant ens pren la valentia d’advertir la realitat» (§56).

2. *Engany*. La «negació del problema» (§14) és una forma d’engany. Hi ha esforços deliberats per ocultar o distorsionar la realitat que ens envolta, per «emascarar els problemes» i «amagar els símptomes (§26)». ³⁴ Els «formadors d’opinió, mitjans de comunicació i centres de poder» de vegades ens ofereixen «anàlisis esbiaixades» (§49).

3. *Autoengany*. La tendència natural a defugir el que ens resulta incòmode o insuportable fa que mirem a una altra

32. IDEM, *La riquesa d’uns quants beneficia a tothom?*, op. cit., p. 36.

33. IDEM, *Does the Richness of the Few Benefit Us All?*, op. cit., p. 94-95: «saving the world’s logic from the blindness it incurs»; «homicidal and suicidal consequences». Modifico la traducció catalana (*La riquesa d’uns quants beneficia a tothom?*, p. 89), confosa per una errata en l’original anglès.

34. En aquest sentit, Adorno parlava de *Verblendungszusammenhang*, sistema d’encegament o d’ocultació.

banda i allunyem de la consciència el que no volem o no sabem com acceptar. Es tracta d'una negació, més o menys inconscient, del que en el fons sabem que és cert, el mecanisme de defensa que en la literatura psicològica, sobretot des de Freud, s'anomena *Verneigung* en alemany i *denial* en anglès (traduït de vegades com a «negació» o «denegació», en tots dos casos en un sentit diferent del que habitualment tenen aquests mots) i que té una clara dimensió d'autoengany (*Selbsttäuschung*, *self-deception*). Ens poden enganyar contra la nostra voluntat, però l'autoengany és clarament responsabilitat nostra, i és aquí on l'encíclica posa més èmfasi: els nostres actes revelen que voldríem «cauteritzar la consciència» (§49) i «pensar que el que s'està esdevenint no és veritat» (§59); hi ha «un desinterès» (§117) i una tendència «a ignorar tot context i els efectes sobre la dignitat humana i el medi ambient», fins al punt que molts «diran que no tenen consciència de realitzar accions immorals» (§56).

Si llegim pensadors importants dels anys cinquanta, seixanta i setanta del segle xx —com ara Guardini, Heidegger, Adorno, Horkheimer, Marcuse, Fromm, Mumford, Arendt, Peccei, Schumacher, Illich o Panikkar—, sembla clar que la consciència de la gravetat dels reptes que afronta la humanitat era més gran aleshores que no pas avui. I no és que aquests reptes avui siguin menors: tenim tots els reptes que ells observaven, la majoria seriosament agreujats, i se n'hi han afegit d'altres que ells no podien preveure. Però sembla que en comptes de créixer en consciència i responsabilitat, hem crescut en distraccions. Sembla que, per tal de seguir participant en el gran miratge del món contemporani, per tal de «continuar amb els nostres estils de vida, de producció i de consum» (§59), hem anat caient en la distracció, l'engany i l'autoengany, o en el que *Laudato si'* descriu com a «comportament evasiu», «adormiment» i «irresponsabilitat». ¿No és aquest adormiment el pitjor de tot plegat?